

10.22034/icrs.2025.523477.1334

نشریه علمی علم و تمدن در اسلام

سال ششم / شماره بیست و چهارم / تابستان ۱۴۰۴

واکاوی دوره بندی زندگی امامان شیعه (ع) و ویژگی های فرهنگی تمدنی آن

در کتاب انسان ۲۵۰ ساله

محمد نصیری^۱ / سید ضیاءالدین میر محمدی^۲ / نرگس مسیبی ساری^۳

چکیده

هر ساختاری در اندیشه‌ورزی، تابع تعقل و منطقی است که مهم‌ترین نمود آن، پابندی به مبنای طرح‌شده در آن ساختار و تطبیق محتوای ارائه با آن است. از این رو می‌توان ادعا کرد اساسی‌ترین تفاوت منظومه فکری آیت-الله خامنه‌ای با سایر اندیشه‌ورزان حوزه‌های سیاسی، اجتماعی و تمدنی، همین رعایت الزام به مبنای طرح‌شده است؛ چراکه تمدن سامانه‌ای پیچیده از باورها، ارزش‌ها و ساختارهای فکری به‌صورت نظام‌مند است و پابندی به آن‌ها است که موجب شکل‌گیری، هویت و دوام آن می‌شود. سؤال این است که چه ویژگی‌هایی در منظومه فکری ایشان باعث شده تا تحلیل تاریخی-تمدنی او، برخلاف سایر شیوه‌های فکری، از انسجام و کارآمدی بیشتری برخوردار باشد؟ آنچه در کتاب «انسان ۲۵۰ ساله» و نحوه طبقه‌بندی از ادوار امامان دیده می‌شود، همان تفکری است که در سایر رویکردهای ایشان نیز مشاهده می‌شود: رویکردی کل‌گرا، هدفمند و مبتنی بر رعایت الزامات مبنای طرح‌شده. معظم‌له با این معیار، علاوه بر اینکه خط بطلانی بر پراکندگی عملکرد امامان می‌کشد، الگویی عملی از روش و منش هدایتگری برای فرد و جامعه در اختیار مخاطب قرار می‌دهد. این پژوهش با اتخاذ رویکردی توصیفی-تحلیلی کوشیده است افزون بر معرفی اصل دوره‌بندی ادوار امامان (ع) که بابتی مهم در فهم و تحلیل‌های بعدی است، ده ویژگی کلیدی این دوره‌بندی در کتاب «انسان ۲۵۰ ساله» را که به‌نوعی گویای کارآمدی آن است، شناسایی، تبیین و با مبانی فکری نویسنده تطبیق دهد. می‌توان ادعا کرد انسجام و عدم تناقض در مبنا و بنا یا همان تحلیل و عملکرد دوران معصومین (ع) در نگاه صاحب اندیشه، یکی از کارآمدی‌های این دوره‌بندی است.

واژه‌های کلیدی: کتاب انسان ۲۵۰ ساله، آیت‌الله خامنه‌ای، امامان شیعه (ع)، دوره بندی زندگی ائمه (ع)، دوره بندی.

۱. دانشیار گروه تاریخ و تمدن اسلامی، دانشکده معارف و اندیشه اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

nasiri.m@ut.ac.ir

۲. استادیار گروه تاریخ و تمدن اسلامی، دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران. mirmohammadi@maaref.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران. n.mosayebi@whc.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۸ نوع مقاله: پژوهشی (۱۳۳-۱۱۰)

The book of the 250-year-old man, revolutionary leadership, Shiite Imams (AS), periodization of the lives of the Imams (AS), periodization

Mohammad Nasiri¹, Seyed Ziauddin Mirmohammadi², Nargesmosayebi sari³

Abstract:

Every structure in thought is subject to reason and logic, the most important manifestation of which is adherence to the basis proposed in that structure and adaptation of the content presented to it. Therefore, it can be claimed that the most fundamental difference between the intellectual system of the revolutionary leadership and other thinkers in the political, social, and civilizational fields is this obligation to adhere to the basis proposed; With this criterion, His Holiness, in addition to drawing a line of invalidity on the dispersion of the Imams' performance, provides the audience with a practical model of the method and character of guidance for the individual and society. This research, by adopting a descriptive-analytical approach, has attempted to introduce the principle of periodization of the Imams' (AS) eras, which is an important chapter in the subsequent understanding and analysis, and to identify ten key features. Identify, explain, and adapt the ten key features of this periodization in the book "The 250-Year-Old Man" that somehow indicate its effectiveness to the author's intellectual foundations. It can be claimed that the coherence and lack of contradiction in the basis and structure, or the analysis and performance of the era of the Infallibles (AS) in the view of the thinker, is one of the effectiveness of this periodization.

Keywords: The Book of the 250-Year-Old Man, Ayatollah Khamenei, Shiite Imams (AS), Periodization of the Lives of the Imams (AS), Periodization.

1. Associate Professor, Department of Islamic History and Civilization, Faculty of Islamic Education and Thought, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author). nasiri.m@ut.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of Islamic History and Civilization, Islamic Education University, Qom, Iran. mirmohammadi@maaref.ac.ir

3. PhD student in the history of Islamic culture and civilization, Islamic Education University, Qom, Iran. n.mosayebi@whc.ir

مقدمه

در جهان پیچیده امروز، بررسی و فهم عمیق ساختارهای فکری‌ای که پشت اندیشه‌های رهبران تأثیرگذار قرار دارد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. تشکیل حکومت به‌طور قطع از مظاهر هر تمدنی است؛ چنان‌که یکی از مقوله‌های مهم در حکومت‌داری، اهمیت به آراء عمومی و مشورت با مردم است (نصیری، ۱۳۹۹: ۵۴). رهبران جامعه، به‌ویژه رهبران دینی که امر و نهی‌شان در دیگران مؤثر است و سایر افراد، مانند هنرمندان و دیگر اقدار جامعه، ولو به‌طور ناخواسته در ساختن و پرداختن تربیت افراد دخالت دارند (قائمی، ۱۳۷۸: ۱۱۷-۱۲).

در این بستر، منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان یکی از شاخص‌ترین مباحث تمدنی و سیاسی-اجتماعی، نقش مهمی در شکل‌گیری و هدایت تمدن اسلامی نوین ایفا می‌کند. برخلاف دیگر اندیشه‌ورزان که ممکن است تحلیل‌های پراکنده و متناقضی ارائه کنند، یکی از ویژگی‌های برجسته اندیشه ایشان، پابندی عمیق و منسجم به مبنای نظری طرح‌شده است که زمینه‌ساز انسجام فکری و عملی در تحلیل تاریخی و تمدنی ایشان شده است. فرضیه این است که: «پابندی به مبنای تئوریک نظام‌مند و جامع، مهم‌ترین عامل در ایجاد این انسجام و کارآمدی است که در تحلیل عملکرد ادوار امامان معصوم و شکل‌گیری تمدن اسلامی در دیدگاه ایشان مشاهده می‌شود».

مفهوم‌شناسی پژوهش

تمدن: اصطلاح «تمدن» در سده هجدهم پدیدار گشته و از آن پس، بارها با رویکردها و به‌کارگیری‌های گوناگون تعریف و تفسیر شده است.^۱ مؤلفه‌های تمدن در بیان ابن‌خلدون شامل جمعیت، ثروت، کار، صنعت، دانش، هنر، جغرافیا، شهرنشینی، دین و عصیت است (آدمی، ۱۳۸۷: ۳۹). او «حضارت» را یکی از مراحل زندگانی جامعه دانسته که مرحله بدایت آن را به کمال می‌رساند

۱. واژه civilization معادل تمدن یا حضاره است. این واژه در زبان انگلیسی از لغت لاتینی civis به معنی شهروند یا شهرنشین گرفته شده و برای دلالت بر ویژگی‌هایی مانند لطف، کیاست و لیاقت مورد استفاده قرار گرفته است که دستاورد شهرنشینی است یا برای پیشرفت و ترقی افراد و جمعیت‌هایی که در شهرها زندگی می‌کنند (سپهری، ۱۳۸۵: ۳۵).
 ۲. ر.ک. توحید نیا، روح الله، «کارآمدی سیره معصومان در شکل‌گیری تمدن اسلامی»، فصلنامه پژوهش‌های تمدن نوین اسلامی، س ۲، ش ۲.

(سپهری، ۱۳۷۵: ۳۱). به اعتقاد علامه جعفری، «تمدن عبارت است از برقراری نظم و هماهنگی در روابط انسان‌های یک جامعه که تصادم‌ها و تزاخم‌های ویرانگر را منتفی ساخته و مسابقه در مسیر رشد و کمال را قائم مقام آن‌ها بنماید، به طوری که زندگی اجتماعی افراد و گروه‌های آن جامعه موجب بروز و به فعالیت رسیدن استعدادهای سازنده آن‌ها باشد.» (جعفری، ۱۳۷۳: ۲۳۳، ج ۶) در یک تعریف، به مجموعه بزرگی از نظام‌های اجتماعی (سیاسی، اقتصادی، حقوقی، تربیتی و...) که از نظر جغرافیایی، واحد کلانی را در یک قلمرو و پهناور در بر می‌گیرد و فرهنگی واحد بر تمامی اجزای آن سیطره دارد، «تمدن» اطلاق می‌شود (آشوری، ۱۳۸۱: ۱۲۸). تمدن در نگاه ایشان تنها مجموعه‌ای از دانش و فناوری نیست، بلکه سامانه‌ای پیچیده و نظام‌مند است که بر پایه باورها، ارزش‌ها و ساختارهای فکری استوار است و هویت و دوام آن مستلزم رعایت الزامات این مبانی است. این نگاه همه‌جانبه و هدفمند در تحلیل «انسان ۲۵۰ ساله» و دوره‌بندی ادوار امامان معصوم (ع) انعکاس یافته است؛ جایی که به‌جای تحلیل‌های پراکنده و غیرمنسجم، الگویی عملی و نظام‌یافته برای هدایت فرد و جامعه ارائه می‌شود که هم کارآمدی تحلیل‌های تاریخی و هم هم‌افزایی عملی را تضمین می‌کند.

دوره بندی: یکی از روش‌های مهم برای فهم دقیق‌تر زندگانی ائمه، «دوره‌بندی» آن است. به نظر می‌رسد از میان معانی لغوی واژه دوره در مفاهیمی چون روزگار، زمانه و مدت معین که به امری اختصاص دارد، موجه باشد. چنان‌که در اصطلاح نیز دوره به مدت زمانی که به‌وسیله یک پدیده، یک نقطه عطف، یک واقعه، یک تغییر و تحول، محدود و مشخص می‌شود و نیز رشته وقایعی که در این مدت روی می‌دهد، اطلاق می‌گردد^۱. منظور از دوره‌بندی زندگی امامان در این پژوهش نیز آن است که مجموع تاریخ امامت و بلکه نظام امامت، یعنی از زندگانی امیرمؤمنان تا هر زمانی که این اصطلاح ساری و معنا دارد، (پایان غیبت صغری، یا حتی پایان غیبت کبری و...) را به چند دوره می‌توان تقسیم کرد. (صادقی، ۱۳۹۵: ۲۸)

کتاب «انسان ۲۵۰ ساله»: شامل مجموعه‌ای از سخنرانی‌ها و نوشته‌های آیت‌الله خامنه‌ای، با موضوع زندگی سیاسی ائمه شیعه است که در بازه زمانی اردیبهشت ۱۳۵۹ تا اسفند ۱۳۸۹ ش گزینش و مدتی پس از انتشار یافته است. رویکرد محوری این کتاب، مبتنی بر کل‌گرایی است که زندگی امامان شیعه

۱. ر.ک: مصاحب، *دائرةالمعارف فارسی (معروف به دائرةالمعارف مصاحب)*، ج ۱، ذیل دوره.

را علی‌رغم تفاوت ظاهری، در مجموع یک حرکت پیوسته و مستمر می‌داند که از لحظه وفات پیامبر (ص) شروع و تا سال ۲۶۰ ق به مدت ۲۵۰ سال ادامه پیدا می‌کند.^۱

پژوهش حاضر با هدف بررسی کتاب «انسان ۲۵۰ ساله» و مبنی بر ارائه یک چارچوب تمدنی بر پایه زندگی سیاسی اجتماعی ائمه (ع) انجام شده است. بدین منظور، ابتدا با مرور رویکردهای تاریخی، موضوعی و تحلیلی موجود در باب دوره‌بندی زندگانی ائمه (ع)، ویژگی‌های مطلوب دوره‌بندی زندگانی ائمه هدی (ع) از منظرگاه تمدنی همچون انسجام، تحلیل شرایط، تبیین اهداف، استخراج الگوها، انعطاف‌پذیری و جامعیت را تبیین و تحقق این ویژگی‌ها در کتاب «انسان ۲۵۰ ساله» را در ارائه یک چارچوب منسجم برای درک اهداف تمدنی ائمه (ع) مورد بررسی قرار می‌دهد.

(خامنه‌ای، ۱۴۰۰: ۷۰۹)

پیشینه

با توجه به جدید بودن این موضوع و عدم پرداختن به آن با این رویکرد در منابع تاریخی کهن، پیشینه موجود منحصر در منابعی است که به‌نحوی به این موضوع مرتبط هستند.

حکیمی (۱۳۸۲) در کتاب «امام در عینیت جامعه» در بخشی از این کتاب ضمن ارائه یک دوره بندی از زندگی ائمه علیهم السلام بر دوران امام حسن مجتبی علیه السلام متمرکز شده است او با ارائه‌ی تحلیلی مختصر از دوره زندگانی امامان تا پایان عهد امام حسن عسکری (ع)، به نقش اجتماعی و عینی آنان توجه می‌کند. تفاوت کار ایشان با این پژوهش، عدم انسجام و توازن در ارائه مطلب و همچنین تفاوت دیدگاه با آیت‌الله خامنه‌ایدر نگرش تمدنی است؛

ادیب (۱۳۸۲) در کتاب «دورالائمه اهل البیت فی الحیاة السیاسیه و الائمہ الاثنی عشر دراسه تحلیلیه» که متأثر از اندیشه‌های شهید صدر است به ارائه دوره بندی از زندگی ائمه علیهم السلام پرداخته است در دوره بندی ایشان مبنای مشخصی وجود ندارد و تنها با مطالعه سیره تلاش شده است

۱. مبانی این نگرش را می‌توان در این نکته دید که از نظر شیعه، امامان شیعه همه نور واحد هستند، چنان که در زیارت جامعه نیز بر این نکته تصریح شده است که طینت ایشان واحد است. روایتی از امام صادق (ع) که علم و فضایل امامان را واحد و همه را یک حقیقت معرفی می‌کند قابل استناد است. ر.ک. اعرافی، خورشید عاشورا، ۱۳۹۶ ش، صص ۲۴-۲۵.

عملکرد ائمه علیهم السلام در هر برهه از زمان تبیین گرددرویکرد این تحقیق ارائه دوره بندی نیست بلکه مطالعه یک دوره بندی خاص است، تمرکز اصلی بر ویژگی‌های فرهنگی و تمدنی عملکرد ائمه در دوره بندی ارائه شده در کتاب انسان ۲۵۰ ساله است.

الهی زاده (۱۳۹۳) در کتاب «تدبری در سیره اهل بیت علیهم السلام» نیز یک دوره بندی از زندگی ائمه علیهم السلام ارائه کرده است که تفاوت اصلی آن با نوشتار حاضر به رویکرد تحلیلی این متن نسبت به دوره بندی آیت الله خامنه‌ای است نه مطالعه سیره و ارائه یک دوره بندی مشخص؛

صدر (۱۳۹۴) در کتاب «امامان اهل بیت مرزبان حریم اسلام»، که برگردان فارسی کتاب: «أئمة اهل البيت و دورهم فی تحصین الرسالة الإسلامية» و دربر دارنده کتاب «ائمه اهل البيت تنوع ادوار و وحدت هدف» است در سخنرانی‌های خود یک دوره بندی از زندگی ائمه علیهم السلام ارائه کرده است این کتاب اختصاص به این دوره بندی ندارد و حتی گاه موضوع تغییر کرده است دوره بندی فاقد مبنای مشخص از سوی نویسنده بوده و بخش متفاوت کار آن با این مقاله، توجه و تمرکز این نوشتار بر ویژگی‌های فرهنگی تمدنی است.

مطهری (۱۳۸۶) در کتاب‌های «سیره ائمه اطهار»، «امامت و رهبری» و «پیرامون انقلاب اسلامی» به صورت پراکنده و در قالب سخنرانی به برخی نقش‌های ائمه علیهم السلام پرداخته است و در واقع اساساً دوره بندی انجام نداده و تنها نقطه اشتراک آن با این متن نگاه واحد به حیات ائمه علیهم السلام است؛

یعقوبی (۱۳۸۰ ق) در کتاب «دورالائمه فی الحیاة الاسلامیه» (نقش امامان در اسلام) به نقش ائمه در موقعیت‌های مختلف سیاسی اجتماعی، تربیتی، تعلیمی، دینی، اخلاقی و نظایر آن در جامعه اسلامی پرداخته است و همانگونه که از نام کتاب مشخص است به دوره بندی زندگانی ائمه علیهم السلام نپرداخته است بلکه بر نقش‌های مختلف ائمه متمرکز بوده است در نوشتار حاضر علاوه بر ذکر دوره بندی‌های انجام شده، تمرکز اصلی بر دوره بندی ارائه شده در کتاب انسان ۲۵۰ ساله با محوریت ویژگی‌های فرهنگی تمدنی آن است.

همه این آثار که در آن‌ها هم دوره‌بندی ارائه شده و به‌نوعی برخی توضیحات در تبیین یک یا چند دوره آمده است، نقطه تمایز یا فارقشان با کتاب «انسان ۲۵۰ ساله» این است که به‌جز کتاب شهید صدر،

هیچ‌یک از نویسندگان فوق، دوره‌بندی‌شان را توضیح کافی نداده‌اند. نه اصل ضرورت دوره‌بندی و نه شاخصه‌ها یا نقطه‌عطف‌ها در هر دوره و نه لوازم و پیامدها را. در حالی که در کتاب «انسان ۲۵۰ ساله» کوشش شده است بسیاری از این ابعاد مورد توجه قرار گیرد و چنان‌که اشاره شد، این کتاب‌ها می‌توانند به‌عنوان منبع در اصل دوره‌بندی مورد استفاده این مقاله قرار گیرند. وگرنه هم مسئله و دغدغه آن‌ها تا حدی هم با دغدغه‌های کتاب «انسان ۲۵۰ ساله» متفاوت است و هم با اهدافی که این مقاله از تحلیل این کتاب و دوره‌بندی‌اش مدنظر دارد، تفاوت دارد. تنها یک مقاله، به‌عنوان پیشینه که به‌صورت مشخص با موضوع این پژوهش اشتراک و به‌نحوی با این کوشش مرتبط است و به تحلیل و دوره‌بندی پرداخته است:

صادقی کاشانی (۱۳۹۵) در مقاله خود با نام «رویکردها و مبانی تقسیم دوره‌ای زندگانی ائمه (ع)» به بررسی نظریه‌های برخی اندیشمندان در دوره‌بندی زندگانی اهل‌بیت علیهم‌السلام پرداخته است و ضمن معرفی این نظریات به رویکردهای آنان نیز اشاره کرده است. این مقاله بیشترین وجه تشابه را با موضوع این نوشتار دارد، ولی تفاوت آن با کار پیش رو، عدم بررسی همه‌جانبه این دوره‌بندی و عدم تمرکز بر اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای و به‌ویژه کتاب «انسان ۲۵۰ ساله» است.

در حقیقت در بررسی ادبیات پژوهشی مرتبط با دوره‌بندی حیات معصومین (ع)، مجموعه‌ای از آثار قابل توجه یافت می‌شود که به این موضوع پرداخته‌اند. این آثار، هرچند در ارائه دوره‌بندی و تبیین برخی ابعاد آن کوشیده‌اند، اما عمدتاً در تبیین ضرورت خود دوره‌بندی، شاخصه‌ها و نقاط عطف کلیدی در هر دوره، و همچنین لوازم و پیامدهای عملی این دسته‌بندی‌ها دچار کاستی هستند. در مقابل، کتاب «انسان ۲۵۰ ساله» با نگاهی جامع‌تر، به بسیاری از این ابعاد پرداخته و زمینه‌ساز تحلیل‌های عمیق‌تر شده است. با این حال، پژوهش حاضر فراتر از این مباحث رفته و با اتخاذ زاویه نگرش تمدنی، به تحلیل منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای در این خصوص می‌پردازد. این رویکرد، که بر انسجام فکری و پیوند میان نظریه و عمل در دوره‌بندی‌های ارائه شده تمرکز دارد، به دنبال ارائه الگویی عملی برای هدایت فرد و جامعه در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی است. لذا، تفاوت اصلی این پژوهش با کارهای پیشین، نه در اصل موضوع دوره‌بندی، بلکه در عمق تحلیلی، نگاه تمدنی، و ارائه چارچوبی کاربردی است که پیش از این به این شکل مورد کاوش قرار نگرفته است. بنابراین

مهم‌ترین تفاوت این کار با پژوهش‌های پیشین این است که از زاویه نگرش تمدنی به این موضوع نگرسته می‌شود.

دیدگاه‌ها درباره دوره‌بندی زندگانی ائمه (ع)

دوره‌بندی حیات ائمه علیهم‌السلام می‌تواند از منظرهای مختلفی انجام شود. این دوره‌بندی‌ها با مبانی گوناگون انجام شده و در واقع به‌نحوی می‌توان آن‌ها را پیشینه موضوع لحاظ کرد. وجه تمایز دوره‌بندی آیت‌الله خامنه‌ای نسبت به آن‌ها، پابندی به مبنا و وجود ویژگی‌های فرهنگی تمدنی است که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد. با توجه به موضوع مقاله و محدودیت نوشتار، امکان بررسی و مقایسه مستقیم همه این دوره‌بندی‌ها با یکدیگر و بالاخص با دوره‌بندی مدنظر این نوشتار نیست و ذکر آن تنها با هدف مشخص نمودن دایره مطالب موجود برای بررسی‌های بیشتر است. در اینجا به چند نوع مبنای دوره‌بندی که امکان دارد در مطالعات اسلامی مورد استفاده قرار گیرند، اشاره می‌شود:

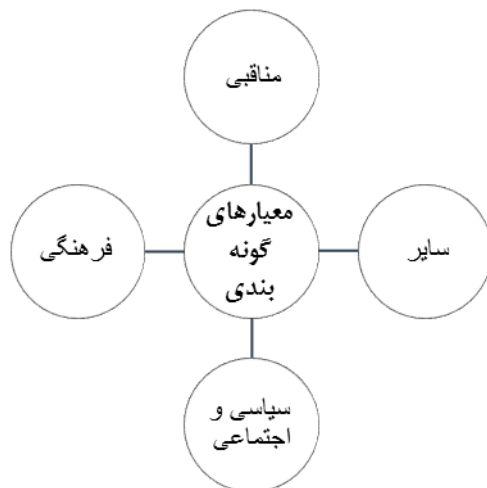
۱. نقل تاریخ ائمه بر اساس سن و مراحل زندگی (مناقبی): این گونه از مطالعه تاریخ اهلبیت شامل ذکر زندگی ائمه از مراحل کودکی، جوانی، بلوغ و پیری است. هر مرحله ویژگی‌ها و رویدادهای خاص خود را دارد، مانند «الارشاد» و...

۲. دوره‌بندی بر اساس مسئولیت‌ها و مناصب (سیاسی و اجتماعی): این دوره‌بندی شامل تقسیم زندگی ائمه به دوران‌های قبل از رهبری، دوران رهبری و بعد از رهبری (در مواردی که امام زنده مانده و پس از دوره‌ای از رهبری، از این سمت کناره‌گیری کرده باشد). این تقسیم‌بندی بر اساس تأثیرات و اثرگذاری‌های آن‌ها بر جامعه اسلامی در زمینه‌های مختلف می‌شود. مانند دوره‌بندی شهید صدر، آیت‌الله خامنه‌ای، حجت‌الاسلام الهی.

۳. دوره‌بندی بر اساس تعالیم و فعالیت‌های علمی و فرهنگی: در این دوره‌بندی، زندگی ائمه بر اساس دوره‌های فعالیت‌های علمی، تربیتی، فرهنگی و اجتماعی‌شان تقسیم‌بندی می‌شود. مانند دوره‌بندی محمدرضا حکیمی.

۴. مبانی دیگری همچون مبانی اقتصادی، نظامی و... نیز می‌توان در نظر گرفت که تاکنون بر اساس

نمودار معیارهای گونه بندی حیات ائمه

دورنما و جدول دیدگاه‌ها در دوره بندی‌های زندگی امامان (ع)

صاحب دیدگاه	دوره اول	دوره دوم	دوره سوم	دوره چهارم	دوره پنجم	دوره ششم	دوره هفتم	دوره هشتم	دوره نهم	دوره دهم	زمان ارائه
شهید صدر	۴ امام نخست	صادقین (ع)	بقیه ائمه (ع)								۱۳۴۵
استاد حکیمی	علی (ع)	حسنین (ع)	قیام حسینی	امام چهارم (ع)	صادقین (ع)	امام کاظم (ع)	امام رضا (ع)	بقیه ائمه			۱۳۵۵
رهبری انقلاب (پیشوای صادق)	۲۵ سال سکوت علی (ع)	خلافت دو امام	۲۰ ساله حسنین (ع)	امام سجاد (ع) و بقیه ائمه (ع)							قبل از ۱۳۶۰
رهبری انقلاب (عنصر مبارزه)	امام سجاد (ع) و صادقین (ع)	امام کاظم (ع) و امام رضا (ع)	بقیه ائمه (ع)								۱۳۶۴
رهبری انقلاب (انسان ۲۵۰ ساله)	۲۵ سال میانه رحلت پیامبر (ص) و آغاز خلافت امیرالمؤمنین (ع)	از جنگ‌های رده تا خلافت امام علی (ع)	چهار سال و نه ماه خلافت امیرالمؤمنین و چند ماه خلافت امام حسن مجتبی (ع)	پس از ۷۵ سال شهادت امام حسین (ع) تا حدود دو قرن امامت امام سجاد تا میانه امامت امام صادق (ع)	از ۷۵ سال شهادت امام حسین (ع) تا حدود دو قرن امامت امام سجاد تا میانه امامت امام صادق (ع)	از خلافت منصور تا شهادت امام رضا (ع) بعد	از شهادت امام رضا (ع) بعد				

۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷									بقیه ائمه	سه امام نخست	شهید مطهری
۴						ظهور مهدی (ع)	امام عسکر ی و حضرت ت مهدی (ع)	امام رضا، جواد و هادی (ع)	صادقین و امام کاظم (ع)	۴ امام نخست	عادل ادیب (دور ائمه)
۱۳۶۳									بقیه ائمه (ع)	صادقین (ع) و امام کاظم (ع)	عادل ادیب (الائمه الاثنا عشر)
۱۳۶۲	غیر بت کبرا	غیر بت صغ را	امام جواد و عسکر بین (ع)	امام کاظم و رضا (ع)	صادقین (ع)	امام سجاد (ع)	قیام امام حسین (ع)	حسنین (ع) در صلح	علی (ع) در عصر خلافت	علی (ع) در عصر خلفا	علی صفائی
۱۳۷۲							امام سجاد (ع) و بقیه ائمه (ع)	۲۰ ساله حسنین (ع)	خلافت دو امام	۲۵ سال سکوت علی (ع)	آیت الله سبحانی و استاد پیشوایی

۱۳۹۰				جهانی سازی اسلام ناب (امام) زمان علیه السلام	مهدی (عج)	امام موسی کاظم، امام رضا، امام جواد، امام هادی علیهم السلام امام حسن عسکری علیه السلام	امام سجاد و صادقین (ع)	امام حسن و امام حسین عیهمالسلام	حضرت زهرا سلام الله علیها و امیرالمؤمنین علیه السلام	پیامبر صلی الله علیه وآله	الهی زاده
۱۳۹۸						سایر امامه (ع) رضا (ع)	امام کاظم و امام رضا (ع)	دوره امام صادقین (ع)	دوره امام سجاد (ع)	سه امام نخست	بیات
۱۳۹۸			حضرت مهدی (عج)	غیبت تاکنون، مهدی (عج)	امام رضا (ع) و بقیه ائمه (ع) ۷۷ سال	امام سجاد، صادقین و امام کاظم ۱۲۳ سال	امام حسن و امام حسین ۲۰ سال	امام علی (ع) و امام حسن (ع) ۵ سال	امام علی (ع) در دوره خلفا ۲۵ سال	امام علی (ع) در دوره پیامبر ۲۶ سال	نصیری

دیدگاه ها درباره دوره بندی زندگی ائمه (ع)

از آیت الله خامنه ای درباره مطالعه دوره بندی شده سیره ائمه (ع) تاکنون سه دوره بندی احصا شده است و به نظر می رسد دوره بندی سوم (هفت دوره ای) کامل ترین بوده است. یکی از جهات قوت این دوره که امروزه هم بسیار مورد توجه مسلمانان قرار می گیرد، اصطلاح و دوره «وزارت» (خامنه ای، ۱۳۹۷: ۹)

است که بسیار مهم و هماهنگ با اندیشه تقریب و وحدت جهان اسلام معظم‌له، به‌عنوان ضرورت اولی جهان اسلام در دنیای کنونی، می‌تواند مورد تبیین و تحلیل قرار گیرد.

یکم) اولین دوره‌بندی ایشان در کتاب «عنصر مبارزه در زندگی امامان (ع)» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۶۱) است که ترسیم کلی آن را از دوران سه امام نخست، یعنی امیرالمؤمنین، امام مجتبی و سیدالشهداء (ع) تا سال ۶۱، به علت بحث‌های زیاد درباره آن و عدم وجود شبهه در وجود یک جهت‌گیری سیاسی مشخص و وضوح جهت‌گیری سیاسی، مسکوت گذاشته و دوره‌بندی را از دوران امام سجاد (ع) شروع کرده است.

دوره اول: از سال ۶۱ تا سال ۱۳۵؛ یعنی شروع خلافت منصور عباسی تا مرگ سفاح است. در این مرحله، حرکت آغاز می‌شود، به تدریج کیفیت و عمق و گسترش پیدا می‌کند و تا سال ۱۳۵ اوج می‌گیرد.

دوره دوم: از سال ۱۳۵ تا سال ۲۰۳ یا ۲۰۲ که سال شهادت امام رضا (ع) است و حرکت و مبارزه از نقطه‌ای بالاتر از سال ۶۱ و عمیق‌تر و گسترده‌تر از آن است.

دوره سوم: از سال ۲۰۴ و شروع خلافت مأمونی در بغداد آغاز می‌شود که یکی از فصل‌های بسیار دشوار در زندگی ائمه (ع) است (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۹).

دوم) دوره‌بندی «انسان ۲۵۰ ساله» در سیر تکاملی خود در کتاب «پیشوای صادق^۱»، تغییر کرده است (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۶۱) و در چهار مرحله تعریف شده است:

دوره اول: سکوت یا همکاری؛ عامل این حرکت امام (ع)، عدم وجود تاب دودستگی و اختلاف صفوف مسلمین به سبب جامعه نوپای اسلامی و وجود دشمنان قدرتمند و ضربت خورده خارجی و نیز وجود عناصر تازه مسلمان و درست جا نیفتاده داخلی است که کمترین منفذ، تهدیدی برای از بین

۱. پیشوای صادق کتابی مشتمل بر سخنرانی‌هایی از آیت‌الله خامنه‌ای در سیره فرهنگی و سیاسی امام صادق (ع) است که در سال‌های قبل از انقلاب اسلامی (سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۵۰ ش) ایراد شده است. همچنین این مطالب در سال ۱۳۵۸ ش در قالب مجموعه‌یادداشت‌هایی در روزنامه جمهوری اسلامی منتشر شد و در سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۰ ش در قالب کتاب انتشار یافت. عامل اصلی نگارش این اثر، اصلاح برداشت‌های اشتباه درباره امام صادق (ع) است که گمان می‌شد امام از اقدامات سیاسی پرهیز و با حاکمان وقت سازش کرده است. در این کتاب، با تبیین مفهوم امامت، اهداف آن و توضیح مبنای نظریه انسان ۲۵۰ ساله، به جایگاه و اقدامات امام صادق (ع) اشاره شده است.

رفتن اصل و اساس اسلام است و شامل ۲۵ سال میانه رحلت پیامبر (ص) و آغاز خلافت امیرالمؤمنین (ع) است.

دوره دوم: به قدرت رسیدن امام؛ این دوره شامل چهار سال و نُه ماه خلافت امیرالمؤمنین و چند ماه خلافت امام حسن مجتبی (ع) است که نمونه بارز نظام‌سازی سیاسی و اجتماعی عادلانه با روش‌های انسانی است که تا دو قرن بعد نیز ائمه معصومین (ع) همواره در راه احقاق مجدد آن مبارزه کرده و بدان فراخواندند.

دوره سوم: صلح امام حسن تا شهادت امام حسین (ع)؛ این دوره بیست‌ساله میانه صلح امام حسن (ع) در سال ۴۱ و حادثه شهادت امام حسین (ع) در سال ۶۱ و آغاز نظام‌سازی نیمه‌مخفی شیعه است.

دوره چهارم: روزگار تعقیب؛ این مرحله پس از شهادت امام حسین (ع) تا حدود دو قرن و به همراه پیروزی‌ها و شکست‌هایی ادامه پیدا کرد (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۶).

دوره‌بندی از رحلت پیامبر ﷺ در صفر سال ۱۱ هجری تا سال شهادت امام عسگری (ع) در ربیع‌الاول سال ۲۶۰ هجری محاسبه گردیده است. مبنای این دوره‌بندی موضع‌گیری‌های اهل بیت (ع) در برابر قدرت‌های مسلط سیاسی بوده است. (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۶).

دوره پنجم: در نهایت دوره‌بندی ارائه شده در کتاب «انسان ۲۵۰ ساله» است. در این کتاب هفت دوره برای زندگی اهلبیت (ع) تعریف کرده‌اند که به نظر می‌رسد این دوره‌بندی بسیار کامل‌تر و متفاوت‌تر و دقیق‌تر از دوره‌بندی‌های قبلی، یعنی سه‌وچهار دوره‌ای است.

ایشان در این تقسیم‌بندی در واقع ادوار ۲۵۰ ساله امامت را به هفت دوره تقسیم می‌کند: ۱. دوره سکوت ۲. دوره وزارت ۳. دوره خلافت ۴. دوره برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت در راستای تشکیل حکومت اسلامی ۵. دوره اول برنامه‌ریزی میان‌مدت ۶. دوره دوم برنامه‌ریزی میان‌مدت و ۷. دوره سوم برنامه‌ریزی بلندمدت.

دوره اول، دوره سکوت یا کناره‌گیری امام (ع) که آغاز آن از جریان سقیفه بوده و تا سال‌های ۱۱ و ۱۲ که جنگ‌های رده به دستور خلیفه اول ابوبکر بن ابی‌قحافه انجام شد، ادامه می‌یابد (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۸۸). ایشان به دلایلی که اشاره شد (از خطرات خارجی و داخلی و نیز عدم وضوح زاویه انحراف از

واقعیت و حقیقت)، سکوت اختیار کرده و با استفاده از برخی همراهانشان دست به مخالفت نزدند (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۷۴).

دوره دوم؛ دوره وزارت است، «امام علی (ع)، از حضور خودش در دوران ۲۵ ساله خلافت خلفای سه‌گانه تعبیر می‌کند به وزارت» که از جنگ‌های رده تا خلافت امام علی (ع) ادامه پیدا می‌کند (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۸۹).

در این دوره، ایشان مستقیماً در امور سیاسی حضور نداشتند. «وزارت» در این دوره به معنای پذیرش رسمی مسئولیت نبود، بلکه حاکی از دخالتی فعال و کمک و حمایتی بود که امام (ع) از روی کمال دلسوزی نسبت به اسلام و جامعه مسلمانان انجام می‌دادند. این امور شامل کلیه پاسخ‌ها و راهنمایی‌های آن حضرت به خلفای زمان درباره مسائل علمی، سیاسی، نظامی، اجتماعی و غیره می‌شود که در «نهج البلاغه» و دیگر کتب حدیث و تاریخ نقل شده و شاهدی تردیدناپذیر بر این شیوه در زندگی امام است (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۷۵). حضور اجتماعی امام در میان مردم و مرادده مؤثر با خواص از صحابه امین و وفادار رسول الله ﷺ، مانند حضرت سلمان، ابوذر، مقداد، عمار و غیره، در راستای حفظ اسلام ناب از دیگر فعالیت‌های حضرت است.

دوره سوم: دوره به‌قدرت رسیدن امام، شامل خلافت امیرالمؤمنین (ع) و چند ماه خلافت امام حسن (ع) (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۷۵).

وجه تمایز این دوره از دوره‌های دیگر، تسلط بر قدرت است که در واقع یک نظام سیاسی و حکومت انقلابی و اسلامی است که روش‌های انسانی، عدالت مطلق و رعایت ابعاد گوناگون اسلام در زندگی جامعه را با قاطعیت، صراحت و جرات برای بشریت به نمایش گذاشته است.

دوره چهارم: فاصله ۲۰ ساله مابین صلح امام حسن (ع) و شهادت امام حسین (ع) (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۷۶).

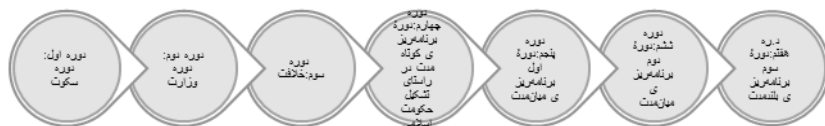
تلاش سازنده کوتاه‌مدت برای ایجاد نظام سیاسی توسط امام حسین (ع) آغاز گردید. توجه به اقتضانات زمانه و آگاه‌سازی جامعه از شرایط حاکم، از اقداماتی بود که پیش از حرکت امام حسین (ع) انجام گرفت.

دوره پنجم: ۷۵ سال فعالیت میان مدت اهل بیت (ع) از امامت امام سجاد (ع) تا میانه امامت امام صادق (ع).

جو خفقان حاکم بر جامعه که ناشی از شهادت امام حسین (ع) بود، سبب شد امام سجاد (ع) بهترین تاکتیک را برای آغاز تربیت نیروی انسانی با هدف تشکیل نظام فکری و تشکیلاتی شیعیان به کار ببرد. ایشان در قالب دعا، ضمن معرفی معارف شیعه و جایگاه اهل بیت (ع)، اقدامات نظری و تولید اندیشه علیه حکومت جور و ظلم را پیگیری کردند. در واقع، این اقدام، پیگیری همان آرمان امام حسن (ع) و امام حسین (ع) بود. چرا که پس از واقعه کربلا، که با شهادت بهترین شیعیان، نسل شیعه دچار بحران شده بود، امام سجاد (ع) با اندیشه‌سازی و پی‌ریزی نظام فکری در آن جو خفقان، از طریق ادعیه با مضامین بلند و هدفمند، و همچنین با خرید بالاترین تعداد بردگان و تربیت آن‌ها به‌عنوان شیعیان آگاه، در غنا و تربیت منابع انسانی شیعه جهت انجام امور تشکیلاتی در ساختار نظام، قدم مؤثری برداشتند. این مطلب از برخی عبارات خاص ایشان نیز استنباط می‌شود؛ وقتی که «فرزندان خود و امام باقر (ع) را جمع کرده و فرمودند: «این صندوق را بردار، این سلاح را بگیر، این امانتی است به دست تو. هنگامیکه صندوق را گشودند، در آن قرآن و کتاب بود» (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۲۲۴). ایشان از این بیان، برداشت مبارزاتی دارند: «من تصورم این است که آن سلاح، رمز فرماندهی انقلابی است و آن کتاب، رمز تفکر ایدئولوژی اسلامی است...» همچنین است که امام سجاد (ع) و حتی به قرائن متعدد، امام باقر (ع) را دارای قصد قطعی برای تشکیل نظام و حکومت اسلامی در زمان خودشان نمی‌بینیم.

دوره ششم: برنامه فعالیت‌های میان مدت تعریف شده دیگری است که از خلافت منصور تا شهادت امام رضا (ع) را در بر می‌گیرد. این دوران به تشکیل تشکل شیعی با محوریت امام گذشته اختصاص دارد (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۲۲۴).

دوره هفتم: از شهادت امام رضا (ع) به بعد (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۸). که زندگی دیگر امامان (ع) را در بر گرفته است و برنامه‌ریزی بلندمدت برای آمادگی شیعه و آینده‌های دور را شامل می‌شود.

ویژگی‌های مطلوب دوره بندی زندگانی ائمه هدی (ع) از منظرگاه تمدنی و تحقق این ویژگی‌ها در کتاب انسان ۲۵۰ ساله

دوره بندی ذکر شده در کتاب «انسان ۲۵۰ ساله»، به بررسی زندگی و سیره معصومان (ع) از رحلت حضرت محمد (ص) تا شهادت امام حسن عسکری (ع) به عنوان یک واحد پیوسته و منسجم می‌پردازد. این دوره بندی بر این اصل استوار است که زندگی و سیره هر یک از معصومان، بخشی از یک پروژه بزرگ‌تر و منسجم برای هدایت و نجات بشریت است. در این دیدگاه، معصومان به عنوان یک «انسان واحد» در طول ۲۵۰ سال فعالیت می‌کنند (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۶).

کلان‌نگری، وجود معیار مشخص و تعیین چارچوب زمانی در این دوره بندی به وضوح قابل مشاهده است. در بررسی‌های دقیق‌تر، می‌توان ویژگی‌های دیگر مؤثر در نگاه تمدنی در این دوره بندی را ذکر نمود:

۱. انسجام و پیوستگی

این ویژگی نشان می‌دهد که هر دوره، ادامه منطقی دوره قبل و در راستای یک هدف واحد است. این نگاه، تداوم و وحدت در اهداف و برنامه‌های ائمه را برجسته می‌کند. با این دیدگاه، سیره ائمه به عنوان یک خط فکری و تمدنی واحد در نظر گرفته می‌شود که از زمان پیامبر اکرم (ص) تاکنون ادامه یافته است.

به عنوان نمونه، می‌توان به پیگیری آرمان‌ها در توضیح دوره پنجم (امام سجاد (ع)) اشاره کرد: «در واقع این اقدام (اقدام امام سجاد (ع)) برای تربیت نیرو (پیگیری همان آرمان امام حسن (ع)) و امام حسین (ع) بود.» این جمله مستقیماً انسجام و پیوستگی بین دوره چهارم (صلح و قیام) و دوره پنجم (بازسازی تشکیلاتی) را نشان می‌دهد.

و یا به تداوم مبارزه برای یک الگو در توضیح دوره دوم از دوره بندی چهار مرحله‌ای (خلافت امام علی (ع)) توجه نمود: «... که تا دو قرن بعد نیز ائمه معصومین (ع) همواره در راه احقاق مجدد آن مبارزه کرده و بدان فرا خواندن.» این امر نشان می‌دهد که تمام دوره‌های بعدی، در تداوم و پیوستگی با هدف بازگشت به مدل حکومتی دوره سوم بوده‌اند.

۲. تحلیل شرایط

این ویژگی نشان می‌دهد که تاکتیک هر دوره، بر اساس درک دقیق وضعیت سیاسی و اجتماعی زمانه اتخاذ شده است. مثلاً در دوره اول - سکوت، حضرت به دلایلی که اشاره شد، از خطرات خارجی و داخلی و نیز عدم وضوح زاویه انحراف از واقعیت و حقیقت، سکوت اختیار کردند (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۹۳). و همچنین در دوره بندی ۴ مرحله‌ای «به سبب جامعه نوپای اسلامی و وجود دشمنان قدرتمند...». این جملات صریحاً بیان می‌کنند که «سکوت» یک تاکتیک مبتنی بر تحلیل دقیق شرایط بحرانی صدر اسلام بوده است.

تحلیل شرایط در دوره پنجم نیز نمود دارد. جو خفقان حاکم بر جامعه که ناشی از شهادت امام حسین (ع) بود، سبب شد امام سجاد (ع) بهترین تاکتیک را به کار ببرد. به نظر می‌رسد تاکتیک فرهنگی و دعا، پاسخی مستقیم به شرایط «خفقان» پس از کربلا بوده است. این مثال‌ها بیانگر این مطلب است که این دوره بندی بر اساس تحلیل دقیق شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی هر دوره صورت گرفته است.

۳. تبیین اهداف

این ویژگی به روشن بودن هدف هر دوره اشاره دارد. مثلاً در دوره سکوت، هدف حفظ مبانی اسلام و جلوگیری از انحراف و در دوره وزارت، هدف، کمک به خلفا در جهت حفظ اسلام و جامعه مسلمانان بوده است که در خلال مباحث به آن‌ها اشاره شده است. برخی دیگر از نمونه‌ها در این عنوان شامل: دوره سوم - هدف این دوره، استقرار عملی عدالت و حکومت اسلامی بوده است. دوره چهارم - تلاش سازنده کوتاه مدت برای ایجاد نظام سیاسی از سوی امام حسین (ع) آغاز گردید. دوره پنجم - آغاز تربیت نیروی انسانی با هدف تشکیل نظام فکری و تشکیلاتی شیعیان با هدف بازسازی فکری و تشکیلاتی (کادر سازی تمدنی) است. دوره هفتم - برنامه ریزی بلندمدت برای آمادگی شیعه و آینده‌های دور با هدف، آماده سازی برای آینده (دوران غیبت و پس از آن) است.

۴. استخراج الگوها

این ویژگی به الگوهای عملی قابل استفاده در آینده اشاره دارد. با در نظر گرفتن ابعاد تمدنی و تاریخی سیره ائمه، می توان به فهم بهتری از چالش ها و فرصت های آن دوره و همچنین پیامدهای آن برای امروز دست یافت (خامنه ای، ۱۳۹۷: ۳۳۶ و ملائی توانی، ۱۳۹۰: ۱۶۹). یکی از موارد، الگوی وزارت است که شامل کلیه پاسخ ها و راهنمایی های امیرالمؤمنین (ع) به خلفای زمان بوده و شاهدی تردیدناپذیر بر این شیوه در زندگی امام است. در حقیقت، این دوره بندی کمک به حفظ کیان اسلام بدون پذیرش مسئولیت رسمی در حکومت نامشروع را به عنوان یک الگوی عملی (شیوه) معرفی می کند و نیز دوره سوم (خلافت) را به عنوان یک الگوی نمایشی برای کل بشریت با قاطعیت، صراحت و جرات به نمایش گذاشته است.

همچنین الگوی کادرسازی در خفقان در دوره پنجم، با خرید بالاترین تعداد بردگان و تربیت آن ها به عنوان شیعیان آگاه، در واقع در غنا و تربیت منابع انسانی شیعه، قدمی مؤثر در ارائه یک الگوی مشخص برای کادرسازی در شرایط بسته سیاسی است. در واقع، الگوی سکوت و صبر در دوره سکوت، الگوی همکاری و مشورت در دوره وزارت، و الگوی قیام و مبارزه در دوره شهادت امام حسین (ع) و غیره. این مثال ها نشان می دهد که این دوره بندی الگوهای عملی و راهکارهای ارائه شده توسط ائمه (ع) در هر دوره را استخراج می کند.

۵. انعطاف پذیری

این ویژگی به تغییر تاکتیک ها بر اساس تغییر شرایط اشاره دارد. این دوره بندی نشان می دهد ائمه (ع) در هر دوره، با توجه به شرایط خاص، استراتژی های مناسب را اتخاذ کرده اند. این ویژگی بر زنده بودن و متغیر بودن تاکتیک ها در عین ثابت بودن استراتژی تأکید دارد. این دوره بندی سیره ائمه را به عنوان یک جریان پویا و در حال تکامل نشان می دهد. با توجه به اینکه ائمه در طول ۲۵۰ سال، با شرایط و چالش های مختلفی روبرو بوده اند، واکنش هایشان نیز متناسب با آن شرایط بوده است (فاضلی، ۱۳۹۹: ۲)

تغییر تاکتیک صلح و قیام در امام حسن (ع) و امام حسین (ع) را می توان به عنوان دو راهبرد متفاوت در شرایط مختلف تاریخی، اما در راستای یک هدف واحد - اصلاح حاکمیت که امری سیاسی و

تمدنی است - تفسیر کرد. چنان که تلاش‌های علمی امام باقر (ع) و امام صادق (ع) برای تبیین و توسعه معارف دینی، بخشی دیگر از این پروژه بزرگ بوده است.^۱ تغییر در برنامه‌ریزی: تقسیم‌بندی به دوره‌های «برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت»، «میان‌مدت» و «بلندمدت» (دوره‌های ۴ تا ۷) ذاتاً نشان‌دهنده پویایی و تطبیق برنامه با تحولات زمانی است.

تغییر از سکوت به وزارت: تفاوت ماهوی دوره اول (سکوت) و دوره دوم (وزارت فعال اما غیررسمی). تاکتیک دعا: در دوره پنجم: «امام سجاد (ع) بهترین تاکتیک را به کار برده و در قالب دعا ضمن معرفی معارف شیعه، استفاده از «دعا» به عنوان ابزار مبارزه و کادرسازی، اوج انعطاف‌پذیری در تغییر روش مبارزه از نظامی (در کربلا) به فرهنگی است.»

۶. جامعیت

این ویژگی به در نظر گرفتن ابعاد مختلف (سیاسی، فرهنگی، اجتماعی) اشاره دارد (فولادی، ۱۴۰۰: ۷۴-۵۹) به عنوان نمونه، در تبیین دوره وزارت در زمان امیرالمؤمنین (ع)، شامل کلیه پاسخ‌ها و راهنمایی‌های آن حضرت به خلفای زمان درباره مسائل سیاسی، نظامی و اجتماعی و غیره، نشان‌دهنده حضور و راهنمایی در ابعاد گوناگون حکمرانی و جامعه است.

دوره سوم (خلافت) شامل رعایت ابعاد گوناگون اسلام در زندگی جامعه است. دوره پنجم (ترکیب ابعاد فکری و تشکیلاتی): اقدامات نظری و تولید اندیشه این دوره نشان‌دهنده ترکیب فعالیت‌های فرهنگی (تولید اندیشه، دعا) با فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی (تشکیلات‌سازی) است که نشان از جامعیت دارد.

۷. اسلامی بودن (قرار گرفتن مؤلفه‌های تمدنی حول محور اسلام و تعالیم آن)

این ویژگی، محوریت اسلام را در تمام اقدامات ائمه (ع) نشان می‌دهد؛ مانند: دوره اول - سکوت: هدف غایی از تاکتیک سکوت، حفظ اصل اسلام بوده است. کمترین منفذ، تهدیدی برای از بین رفتن اصل و اساس اسلام است.

۱. محوریت قوانین قرآن، ایمان، علم، اخلاق، مجاهدت مداوم و حکومت مردمی، شاخصه‌های اختصاصی تمدن نوین اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری است. اکبری مرتضی و... واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله)، فصلنامه علمی مطالعات الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، دوره ۳، شماره ۵، فروردین ۱۳۹۴، صفحه ۹-۷. ک. فاضلی، ۱۳۹۹، شماره ۲

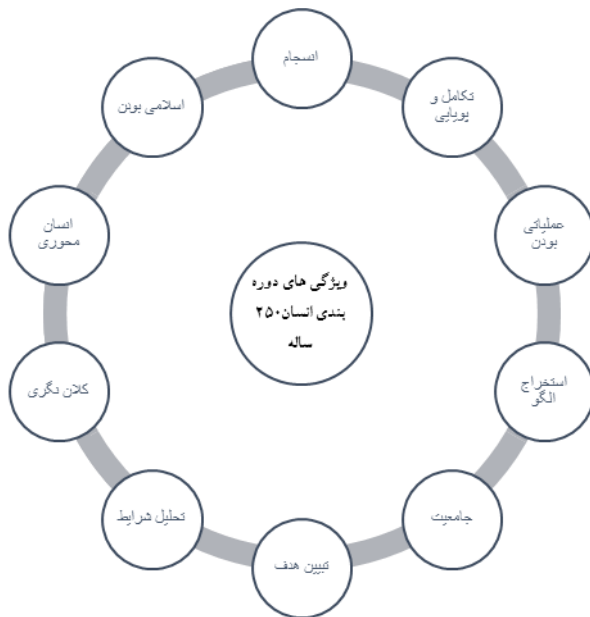
دوره دوم - وزارت: دخالتی فعال و کمک و حمایتی است که امام (ع) از روی کمال و دلسوزی نسبت به اسلام و جامعه مسلمانان انجام می‌دادند.

دوره سوم - خلافت: در واقع یک نظام سیاسی و حکومت انقلابی و اسلامی است که رعایت ابعاد گوناگون اسلام در زندگی را نشان می‌دهد.

۱. انسان محوری (تمرکز بر رشد و تربیت انسان در تمام جنبه‌ها): این ویژگی نشان می‌دهد که هدف نهایی، تربیت انسان و هدایت جامعه بشری است. اصولاً دوره بندی کتاب «انسان ۲۵۰ ساله» بر این اصل استوار است که زندگی و سیره هر یک از معصومان، بخشی از یک پروژه بزرگ‌تر و منسجم برای هدایت و نجات بشریت است. به عنوان مثال، در دوره پنجم، امام سجاد (ع) با خرید بالاترین تعداد بردگان و تربیت آن‌ها به عنوان شیعیان آگاه، بهترین تاکتیک را برای آغاز تربیت نیروی انسانی به کار برده‌اند. تمرکز بر «تربیت نیروی انسانی» و آزاد کردن و آموزش بردگان، اوج انسان‌محوری در سیره ائمه است.

۲. عملیاتی بودن (قابلیت پیاده‌سازی و تحقق در بستر جامعه با تکیه بر الگوهای عملی): این ویژگی به این اشاره دارد که این دوره‌بندی، صرفاً نظری نیست بلکه الگوهای اجرایی ارائه می‌دهد. به عنوان نمونه، در دوره بندی مذکور، دوره سوم - خلافت به عنوان الگو معرفی شده است. این دوره نمونه بارز نظام‌سازی سیاسی و اجتماعی عادلانه‌ای است که تا دو قرن بعد نیز ائمه معصومین (ع) بدان فراخواندند. این دوره یک الگوی عملی و قابل اجرا برای بشریت به جای گذاشته است.

۳. کلان‌نگری - الهام‌گیری: (خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۲) مطالعه نظام امامت، مطالعه حرکتی پویا در راستای الهام‌گیری از زندگی ائمه (ع) تعریف می‌شود. الهام‌گیری به معنای استفاده عملیاتی از سیره ایشان است. به نظر می‌رسد آنچه این دوره بندی را خلاقانه، شاخص و ارزشمندتر می‌نماید، به حرف آوردن و استنتاج گزاره‌ها از متون تاریخی برای مخاطبین به صورت روزآمد در یک نگاه کلان و نگاه به آینده است. چنان که معظم‌له معتقدند: «مبارزه در زندگی اجتماعی و در شخصیت رسول خدا (ﷺ) به عنوان یک رهبر مستمر است؛ هدف ایشان از هجرت مبارزه با محیط ظالمانه در همه دنیا بود نه فقط مبارزه با کفار مکه؛ مسئله، مسئله جهانی بود.» (خامنه‌ای، ۸/۲۸/۸۰)

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با تحلیل منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای در دوره‌بندی زندگی امامان معصوم (ع)، نشان داد که انسجام فکری، زیربنای اصلی کارآمدی اندیشه‌ورزی تمدنی ایشان در کنار سایر ویژگی‌هاست. این انسجام فکری، ضمن رفع پراکندگی‌ها و تعارض‌های ظاهری در تحلیل تاریخی، موجب ارتقای فهمی عمیق و هدفمند از عملکرد دوره‌های مختلف زندگی معصومین (ع) شده است؛ فهمی که الگویی عملی برای هدایت فرد و جامعه در مسیر تمدن نوین اسلامی ارائه می‌دهد.

از منظر سیاسی: این پژوهش اهمیت تعهد به اصول فکری بومی و بنیادین را در تقویت پایداری راهبردهای کلان تمدنی برجسته می‌سازد. نشان می‌دهد که چنین رویکردی می‌تواند به انسجام و ثبات سیاست‌گذاری‌های اجتماعی-فرهنگی در برابر چالش‌های پیچیده جهانی بیانجامد.

در حوزه علم: تبیین ویژگی‌های دوره‌بندی و پیوند میان نظریه و عمل، زمینه‌ساز توسعه روش‌شناسی‌های نوین مطالعه تمدن و تاریخ در علوم انسانی شده و افق‌های تازه‌ای برای نقد و مقایسه ساختارهای فکری تمدنی فراهم می‌کند.

از دیدگاه اجتماعی: ارائه رویکردی منسجم و هدفمند در فهم تاریخ معصومین، به تحقق وفاق هویتی، افزایش اعتماد اجتماعی و تقویت مشارکت فعال نسل‌های جوان در پروژه تمدن‌سازی کمک شایانی

می‌کند. در مجموع، این تحقیق ضمن غنای نظری و تحلیلی، کاربردی عملی در سه حوزه سیاست، علم و جامعه داشته و می‌تواند به عنوان الگویی کارآمد در مطالعات تمدنی دینی و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد. چنین دستاوردی، نقش قابل توجهی در پیشبرد اهداف تمدن نوین اسلامی و تعمیق انسجام اجتماعی-فرهنگی ایفا می‌کند.

کتابنامه

- قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای: تهران: انتشارات پیراسته.
- آشوری، داریوش، (۱۳۸۱). تعریف و مفهوم فرهنگ، تهران: آگه.
- آل یاسین، راضی (۱۳۷۹). پرشکوه‌ترین نرمش قهرمانانه تاریخ، ترجمه سید علی خامنه‌ای، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- صحیفه سجادیه (۱۳۷۵). ترجمه علی انصاریان، قم: انتشارات اسوه.
- پیشوایی، مهدی (۱۳۹۰). سیره پیشوایان، قم: مؤسسه امام صادق (ع).
- توحیدی نیا، روح الله (۱۴۰۱). «کارآمدی سیره معصومان در شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی»، پژوهش‌های تمدن اسلامی، ش ۳، صص ۱۰-۲۶.
- جان احمدی، فاطمه (۱۳۸۸). تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران: انتشارات نشر معارف.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳). پیشوای صادق، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷). عنصر مبارزه در زندگانی ائمه (ع)، مشهد: کنگره جهانی حضرت رضا (ع).
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰). انسان ۲۵۰ ساله، تهران: موسسه ایمان جهادی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲). طرح کلی اندیشه‌ی اسلامی، گردآوری و تنظیم صهبا، نسخه چاپی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶). هم‌زمان حسین (ع)، مجموعه سخنرانی‌های آیت‌الله خامنه‌ای در هیئت انصارالحسین تهران در سال ۵۱، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- سپهری، محمد (۱۳۸۵). تمدن اسلامی در عصر امویان، تهران: نورالثقلین.
- سیدقطب (۱۳۴۵). آینده در قلمرو اسلام، ترجمه سید علی خامنه‌ای، تهران: بی‌جا.
- شیخ صدوق (۱۳۷۸). عیون اخبار الرضا، مکاتبات امام رضا (ع) با مأمون، ج ۲، قم: نشر جهان.

- صفری فروشانی، نعمت الله و صادقی کاشانی، مصطفی (۱۳۹۵). «رویکردها و مبانی تقسیم دوره‌های زندگانی ائمه»، فصلنامه سیره پژوهی اهل بیت، ش ۲، صص ۴۴-۲۷.
- قائمی، علی (۱۳۷۸). زمینه تربیت، تهران: امیری، ۸.
- کلینی، محمد بن نعمان (۱۳۸۵). اصول کافی، ترجمه صادق حسن زاده، ج ۱، تهران: نشر قائم آل محمد. مصاحب (بی تا). دائرةالمعارف فارسی (معروف به دائرةالمعارف مصاحب)، ج ۱.
- نصیری، محمد (۱۳۹۹). «رهیافت تمدنی به قرآن و سیره رسول خدا؛ راهبرد مشورت؛ مبانی و پیامدها»، فصلنامه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ش ۷، صص ۵۳-۱.
- نصیری، محمد (۱۳۹۸). کرسی ترویجی با عنوان: بازخوانی انتقادی دوره بندهای زندگی امامان شیعه (ع)، مرکز عالی مطالعات انقلاب اسلامی دانشگاه تهران.

<https://motamem.org>

<http://www.dadehara.com>

Khamenei.ir